

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ФІЗІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОВЕДІНКИ ТВАРИН»**

РІВЕНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ Третій (доктор філософії) рівень
(назва рівня вищої освіти)

СТУПІНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ Доктор філософії
(назва ступеня вищої освіти)

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 21 Ветеринарна медицина
(шифр та назва галузі знань)

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 211 Ветеринарна медицина
(код та найменування спеціальності)

ФАКУЛЬТЕТ ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА

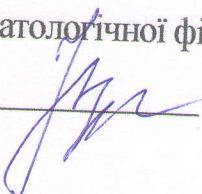
Біла Церква 2020

Робоча програма навчальної дисципліни “Фізіологічні основи поведінки тварин” для здобувачів вищої освіти факультету ветеринарної медицини за спеціальністю 211 «Ветеринарна медицина», третій рівень вищої освіти / Укладачі: В.І. Козій, Л.С. Стовбецька. – Біла Церква: БНАУ, 2020 – 17 с.

Розробники: Козій В.І. – доктор вет. наук, професор
Стовбецька Л.С., канд. вет. наук, асистент

Робочу програму затверджено на засіданні кафедри нормальної та патологічної фізіології тварин,
(Протокол № 1 від 26 серпня 2020 року)

Завідувач кафедри нормальної та патологічної фізіології тварин,
д-р вет. наук, професор

 Козій В.І.

Голова науково-методичної комісії,
д-р вет. наук, професор
(Протокол № 1 від 27 серпня 2020 р.)

 В.В. Сахнюк

Голова Академічної Ради, доктор вет. наук
(Протокол № 1 від 28 серпня 2020 р.)

 І.О. Рубленко

ЗМІСТ

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	4
2. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ	4
3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	5
4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	5
5. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ	8
6. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	9
6.1. Лекції	9
6.2. Практичні заняття	10
6.3. Самостійна робота	10
6.4. Індивідуальне завдання	11
7. МЕТОДИ НАВЧАННЯ	12
8. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	13
9. ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ	13
10. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ	14
11. ПЕРЕЛІК НАОЧНИХ ТА ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ	16
12. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ	17

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Згідно з навчальним планом, на вивчення дисципліни “Фізіологічні основи поведінки тварин” для денної форми навчання виділено всього 150 академічних годин (5 кредитів ECTS), у т.ч. аудиторних – 60 годин (лекції – 30, практичні заняття – 30), самостійна робота студентів – 90 годин.

Опис навчальної дисципліни за показниками та формами навчання наведено в таблиці:

Найменування показників	Шифр та найменування галузі знань, спеціальності, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів, відповідних ECTS – 5	Галузь знань 21 «Ветеринарна медицина»	Вибіркова	
Змістових модулів – 2	Спеціальність: 211 «Ветеринарна медицина»	Рік підготовки:	
Індивідуальне науково-дослідне завдання – реферат		2-й	2-й
Загальна кількість академічних годин – 150		Семестр	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи – 6		4-й	
		Лекції	
	30 год		
	Практичні		
	30 год		
	Самостійна робота		
	90 год		
	Підсумковий контроль: залік		

Метою вивчення навчальної дисципліни “Фізіологічні основи поведінки тварин” є ознайомлення аспіранта з методами дослідження поведінки тварин; особливостями соціальної та комунікативної поведінки у тварин; особливостями прояву статевої, материнської та кормової поведінки тварин за різних умов утримання та використання; діагностикою вад поведінки та головними принципами її корекції у тварин.

2. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна “Фізіологічні основи поведінки тварин” потребує ознайомлення з клінічними ветеринарними дисциплінами (анатомія, фізіологія, патологічна фізіологія, терапія, клінічні дисципліни). Під час вивчення дисципліни бажаним є досвід роботи аспіранта за фахом коли він чи вона мали

змогу працювати з хворими тваринами, спілкуватися з їх власниками, брати участь у розробці лікувально-профілактичних заходів тощо.

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Символ результатів навчання за спеціальністю «Ветеринарна медицина» відповідно до освітньо-професійної програми	Результати навчання з дисципліни
PH 2	Володіти сучасними передовими концептуальними та методологічними знаннями і уміннями, необхідними для виконання науково-дослідницької та/або професійної діяльності за спеціальністю «Ветеринарна медицина»
PH 20	Здійснювати організацію практичних і лабораторних досліджень з ветеринарної медицини відповідно до вимог безпеки життєдіяльності й охорони праці.

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ФІЗІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОВЕДІНКИ ТВАРИН”

Змістовий модуль 1. Рефлекси і афективна нейронаука

Тема 1.1. Методи вивчення і класифікація поведінки тварин

Тема 1.2. Філософія етологічної науки

Тема 1.3. Рефлекторна основа біологічних форм поведінки

Тема 1.4. Афекторна поведінка тварин

Змістовий модуль 2. Проблемна поведінка та її корекція у тварин

Тема 2.1. Діагностика та корекція поведінкових розладів у дрібних домашніх тварин

Тема 2.2. Діагностика та корекція поведінкових розладів у птиці

Тема 2.3. Діагностика та корекція поведінкових розладів у коней

Тема 2.4. Діагностика та корекція поведінкових розладів у продуктивних тварин

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА МОДУЛЯМИ

№ модуля	Розподіл годин за видами занять			Годин / кредитів
	лекції	практичні	СРА	
1	16	16	32	64 / 2,1
2	14	14	58	86 / 2,9
Всього	30	30	90	150 / 5,0

5. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль		Змістовий модуль		Обсяг годин для окремих видів навчальних занять і самостійної роботи			
№	назва	№	назва	лекції	практичні заняття	самостійна робота	разом
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
1.	Рефлекси і афективна нейронаука	1.1.	Методи вивчення і класифікація поведінки тварин	4	4	8	16
		1.2.	Філософія етологічної науки	2	2	4	8
		1.3.	Рефлекторна основа біологічних форм поведінки	4	4	8	16
		1.4.	Афекторна поведінка тварин	6	6	12	24
Всього за модуль 1				16	16	32	64
2.	Проблемна поведінка та її корекція у тварин	2.1.	Діагностика та корекція поведінкових розладів у дрібних домашніх тварин	4	4	8	
		2.2.	Діагностика та корекція поведінкових розладів у птиці	2	2	4	
		2.3.	Діагностика та корекція поведінкових розладів у коней	2	2	4	
		2.4.	Діагностика та корекція поведінкових розладів у продуктивних тварин	6	6	12	
Всього за модуль 2				14	14	28	56
	Реферат	2.5.				30	30
Разом годин із навчальної дисципліни				30	30	90	150

6. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Лекції

Тема і зміст лекції	К-ть годин
Змістовий модуль 1 Рефлекси і афективна нейронаука	
1.1. Методи вивчення і класифікація поведінки тварин Поняття емоційних операційних систем. Нейростатика – анатомія мозку. Нейродинаміка – роль електричних і хімічних сигналів. Методи вивчення змін поведінки тварини і змін у тканинах мозку тварини.	4
1.2. Філософія етологічної науки Етичні теорії. Від Аристотеля до Сінгера. Я думаю - значить я існую. Історія розвитку афективної науки.	2
1.3. Рефлекторна основа біологічних форм поведінки Три підходи до вивчення поведінки тварин – етологічний, експериментальний, психологічний. Реактивність. Рефлекси як вища форма реактивності.	4
1.4. Афекторна поведінка тварин. Основи мотивацій. Емоції і мотивації у тварин. Роль емоцій у формуванні рефлексів у тварин.	6
Разом за змістовий модуль 1	16
Змістовий модуль 2. Проблемна поведінка та її корекція у тварин	
2.1. Діагностика та корекція поведінкових розладів у дрібних домашніх тварин Особливості поведінкового анамнезу. Аналіз походження тварини, умов годівлі та утримання. Методи корекції поведінки собак і котів. Агресія, фобії, деструктивна та пситхоматична поведінка.	4
2.2. Діагностика та корекція поведінкових розладів у птиці Особливості поведінкового анамнезу. Аналіз походження тварини, умов годівлі та утримання. Методи корекції поведінки птиці.	4
2.3. Діагностика та корекція поведінкових розладів у коней Особливості поведінкового анамнезу. Аналіз походження тварини, умов годівлі та утримання. Методи корекції поведінки коней	2
2.4. Діагностика та корекція поведінкових розладів у продуктивних тварин Особливості поведінкового анамнезу. Аналіз походження тварини, умов годівлі та утримання. Методи корекції поведінки продуктивних тварин.	4

Разом за змістовий модуль 2	14
Всього	30

6.2. Практичні заняття

№ з/п	Назва теми	К-ть годин
Змістовий модуль 1. Рефлекси і афективна нейронаука		
1	Вступ. Найбільш прості види умовних рефлексів: слиновидільний, рухово–захисний і рухово–харчовий. Умовні та безумовні рефлекси у тварин за різних методів використання. Натуральні і штучні умовні рефлекси.	6
2	Види гальмування умовних рефлексів: безумовне (зовнішнє) та умовне (внутрішнє). Розмежування двох сигнальних систем дійсності – рефлекторна (рецепторно-рефлекторна) і мовна.	6
3	Страх, тривога, агресія, fight-or-flight.	4
Разом за змістовий модуль 1		16
Змістовий модуль 2. Проблемна поведінка та її корекція у тварин		
4	Поведінка як індикатор добробуту тварин. Проблеми оцінки поведінки тварин. Стереотипна поведінка – діагностика та лікування.	4
5	Агресія, фобії, деструктивна та психоматична поведінка.	6
6	Філогенетичні основи небажаної поведінки тварин та методи її корекції	4
Разом за змістовий модуль 2		14
Всього		30

6.3. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Модуль 1		
1.1	Поняття про психіку тварин. Психіка тварин у філо- та онтогенезі	8
1.2	Зоопсихологія	8
1.3	Інстинктивна поведінка тварин	6
1.4	Комунікація у тварин	4
1.5	Соціальна поведінка	8
1.6	Проблема інтелекту і самоусвідомлення у тварин	6

Всього за модуль 1		40
	Модуль 2	
2.1	Проблеми поведінки тварин в умовах зоопарку	6
2.2	Проблеми поведінки тварин за участі в спортивних змаганнях	6
2.3	Проблеми поведінки диких тварин	8
2.4	Оперативні втручання та лікарські засоби за корекції поведінки у тварин	10
Всього за модуль 2		30
Разом		70

Примітка: У розрахунку годин на виконання самостійної роботи передбачено час на виконання індивідуального завдання – підготовка і захист реферату.

6.4. Індивідуальне завдання

За вивчення даного курсу важливою частиною самостійної роботи є виконання індивідуального завдання. На його виконання виділяється 20 годин самостійної роботи.

Індивідуальне завдання складається з підготовки здобувачем реферату або презентації на тему узгоджену з викладачем. Об'єм реферату має складати від 10 до 25 стр., презентації – від 45 до 90 хв. Кількість використаних джерел – від 15 до 30.

Приклади тем для рефератів і презентацій

1. Проблеми поведінки тварин в умовах зоопарку
2. Проблеми поведінки тварин за участі в спортивних змаганнях
3. Проблеми поведінки диких тварин
4. Оперативні втручання та лікарські засоби за корекції поведінки у тварин
5. Тропізми та їх різновиди.
6. Таксиси. Поняття, види.
7. «Інстинкт» і його роль в процесі еволюції поведінки тварин.
8. Інстинктивна поведінка. Загальна характеристика, види.
9. Внутрішні фактори інстинктивної поведінки.
10. Зовнішні фактори інстинктивної поведінки.
11. Научіння у тварин.
12. Облігатне й факультативне научіння.
13. Опосередковане научіння і його роль в формуванні поведінки.

14. Основні положення теорії К.Лоренца про розвиток інстинктивної поведінки.

15. Ієрархічна теорія інстинктів Н.Тінбергена.

16. Научіння як механізм індивідуальних адаптацій.

17. Ритуальна поведінка тварин.

18. Відчуття і сприйняття у тварин.

19. Хімічна й оптична комунікація у тварин.

20. Ігри тварин. Загальна характеристика, види.

21. Маніпуляційна активність та її значення для розвитку психіки вищих хребетних.

22. Проблема вивчення мови тварин (амслен, досліди з жетонами, спілкування за допомогою комп'ютера).

23. Явища «інсайту» («ага-момент») в конструктивній роботі мавп.

24. Характеристика когнітивних процесів тварин.

25. Класифікації рівня розвитку психіки в тваринному світі. Теорія еволюції

Ч. Дарвіна.

26. Ф. Скіннер і його внесок в науку про поведінку.

27. Імпринтинг і його роль у формуванні різних форм поведінки.

28. Експериментальне вивчення імітаційної поведінки.

29. Когнітивні процеси у тварин і методи їх вивчення.

30. Проблема визнання свідомості та самосвідомості у тварин. Емоції.

31. Переваги життя тварин у групі.

32. Характеристика угруповань тварин.

33. Соціальна організація різних видів тварин.

34. Методи корекції поведінки у різних видів тварин.

35. Використання оперантних (інструментальних) рефлексів у різних видів тварин.

36. Головні принципи дресури у різних видів тварин.

37. Особливості поведінки бджіл чи інших комах

38. Довільна тема (узгоджується з викладачем).

7. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Діяльність викладача орієнтована на студентоцентрований підхід в освітньому процесі, що дозволяє досягнути багатоманітності поглядів на проблеми.

Під час лекційного курсу застосовуються слайдові презентації у програмі Microsoft Office PowerPoint, роздатковий матеріал, дискусійне обговорення актуальних та проблемних питань.

Практичні заняття проводяться у вигляді семінарів з заслуховуванням та обговоренням рефератів аспірантів, семінарів-практикумів з виконанням ситуаційних завдань – індивідуальних та в групах; конференцій; рольових ігор.

Також матеріали дисципліни викладаються у наступних формах навчання: лекція-бесіда, індивідуальна чи групова консультація, наукові конференції, дистанційне навчання у системі Moodle, а для активного навчання

використовуються “мозковий штурм”, проблемно-орієнтоване навчання (Problem-Based Learning), кейсове навчання, вебквести, дискусії.

8. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Поточний контроль з предмету включає тематичне оцінювання та модульний контроль.

Тематичне оцінювання аудиторної та самостійної роботи студентів здійснюється на основі отриманих ними поточних оцінок за усні та письмові відповіді з предмету, доповнення, висловлення своєї точки зору чи участь у дискусії.

Модульний контроль проводиться у формі проведення модульного (останнього) практичного заняття. При цьому середня поточна оцінка за модульний період доповнюється оцінкою останнього модульного заняття.

Кількість отриманих балів з кожного виду навчальних робіт за різними формами поточного контролю виставляється студентам у журнал академічної групи та електронний журнал після кожного контрольного заходу.

Підсумковий контроль навчальної діяльності студентів здійснюється у формі заліку за результатами поточного контролю (тематичного оцінювання, виконання ІНДЗ) і не передбачає обов'язкової присутності студентів. Результати заліку оприлюднюються в журналі академічної групи до початку екзаменаційної сесії.

9. ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Оцінка за лекційне заняття «добре» виставляється за присутність і уважність аспіранта. Неувага і порушення поведінки – зменшують, запитання і участь у дискусії – підвищують оцінку

Оцінку на практичному занятті студент отримує за захист реферату та активність під час дискусій.

Під час модульного та підсумкового контролю основним засобом оцінювання результатів навчання з дисципліни є середньостатистичне значення оцінок отриманих студентом за відповідний період навчання.

10. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Поточний контроль успішності здобувачів вищої освіти здійснюється за чотирирівневою шкалою – «2», «3», «4», «5».

Критерії оцінювання результатів навчання за чотирирівневою шкалою

Бали	Критерії оцінювання
«Відмінно»	Отримують за роботу, в якій повністю і правильно виконано завдання. Водночас здобувач вищої освіти має продемонструвати вміння аналізувати і оцінювати явища, факти і процеси, застосовувати наукові методи для аналізу конкретних ситуацій, робити самостійні висновки, на основі яких прогнозувати можливий розвиток подій і процесів, докладно обґрунтувати свої твердження та висновки.
«Добре»	Отримують за роботу, в якій повністю і правильно виконано 75 % завдань. Водночас здобувач вищої освіти виявляє навички аналізувати і оцінювати явища, факти і події, робити самостійні висновки, на основі яких прогнозувати можливий розвиток подій і процесів та докладно обґрунтувати свої твердження та висновки.
«Задовільно»	Отримують за роботу, в якій правильно виконано 60 % завдань. При цьому здобувач вищої освіти не виявив вміння аналізувати і оцінювати явища, факти та недостатньо обґрунтував твердження та висновки, недостатньо певно орієнтується у навчальному матеріалі.
«Незадовільно»	Отримують за роботу, в якій виконано менш як 60 % завдань. При цьому здобувач вищої освіти демонструє невміння аналізувати явища, факти, події, робити самостійні висновки та їх обґрунтувати, що свідчить про те, що студент не оволодів програмним матеріалом.

Підсумкова оцінка дисципліни виставляється за 100-бальною шкалою. Вона обчислюється як середнє арифметичне значення (САЗ) всіх отриманих студентом оцінок з наступним переведенням їх у бали за такою формулою:

$$\text{БПК} = \frac{\text{САЗ} \times \text{max ПК}}{5}$$

де БПК – бали з поточного контролю; САЗ – середнє арифметичне значення усіх отриманих студентом оцінок (з точністю до 0,01); max ПК – максимально можлива кількість балів з поточного контролю.

Відсутність студента на занятті у формулі приймається як «0».

Критерії оцінювання за дворівневою шкалою

Під час проведення заліку навчальні досягнення студентів оцінюються за дворівневою шкалою: зараховано, незараховано.

Оцінка «зараховано» (60–100 балів) ставиться студентові, який виявив знання основного навчального матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання і майбутньої роботи за фахом, здатний виконувати завдання, передбачені програмою, ознайомлений з основною рекомендованою літературою; під час виконання завдань припускається помилок, але демонструє спроможність їх усувати.

Оцінка «незараховано» (1–59 балів) ставиться студентові, який допускає принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань, не може продовжити навчання чи розпочати професійну діяльність без додаткових занять з відповідної дисципліни.

Шкала оцінювання успішності здобувачів вищої освіти

За 100-бальною шкалою	За шкалою ECTS	За національною шкалою	
		іспит	залік
90–100	A	Відмінно	Зараховано
82–89	B	Добре	
75–81	C		
64–74	D	Задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	Незадовільно (незараховано) з можливістю повторного складання	
1–34	F	Незадовільно (незараховано) з обов'язковим повторним вивченням	

Розподіл балів, що присвоюється здобувачам вищої освіти за підсумкового контролю «залік»

Види робіт	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Модульний контроль	ІНДЗ	Загальний бал
Максимально можлива кількість балів	10	30	10	40	10	100

11. ПЕРЕЛІК НАОЧНИХ ТА ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ

Наочні засоби:

1. Слайдові презентації у програмі Microsoft Office PowerPoint;
2. Ситуаційні завдання
3. Доступ до інтернету
4. Макети тварин для рольових ігор

Технічні засоби:

1. Компютери
2. Смартфони
3. Відеопроєктор

Рекомендовані джерела інформації

Основна література

1. Яцина О.Ф. Зоопсихологія / Навчально-методичний посібник, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. – 144 с.
2. Севериновська О. В. Етологія (основи поведінки тварин) : підручник для вищих навчальних закладів / О. В. Севериновська, О. Є. Пахомов, В. К. Рибальченко. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. – 292 с.
3. Козій В. І. Добробут тварин (історичні, наукові та нормативні аспекти) : навч. посіб. / В. І. Козій.– Біла Церква, 2012. – 320 с.
4. Hart В.L. The behavior of domestic animals / W.H. Freeman and Co, NY, 2015, 390 pp.
5. Houpt К.А. Domestic animal behavior for veterinarians and animal scientists, 3rd ed., Ames, 2008, 495 pp.

Адреси сайтів в INTERNET

1. <http://www.nspca.co.za/news/vet-ethics-and-animal-suffering>
2. <http://plato.stanford.edu/entries/moral-animal/>
3. http://en.wikipedia.org/wiki/Veterinary_ethics
4. <http://www.pinterest.com/almondine/vet-ethics-resources/>
5. <https://www.avma.org/KB/Policies/Pages/Principles-of-Veterinary-Medical-Ethics-of-the-AVMA.aspx>
6. <http://www.unep.org> – Програма ООН з навколишнього середовища.
7. <http://www.eco-forum.org> – Сайт Європейського екофоруму;